

РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 321

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.28.5>

ПОЛІТИЧНИЙ РИЗИК: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ POLITICAL RISK: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

Дерун В.Г.,*викладачка кафедри іноземних мов,
здобувачка кафедри суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного університету*

У статті авторка аналізує різні підходи до визначення поняття «політичний ризик». Розглядається його роль у житті суспільства, функції та наслідки. Політичні ризики трактуються як тенденції, що провокують стан невизначеності у процесі ухвалення політичних рішень та перешкоджають передбаченню і плануванню певних дій. Політичні ризики виникають в просторі політичних відносин та впливають на позиції інших агентів. Поняття «політичний ризик» може стосуватись дій/бездіяльності уряду держави, що стрімко та неочікувано змінює умови діяльності певних суб'єктів та негативно впливає на стан різних соціальних і політичних груп.

Систематизовані та доповнені авторкою класифікації політичних ризиків. Розглядаються методи і методики оцінювання політичних ризиків та прогнозується наслідки для суспільно-політичних процесів та економіки. Визначені чинники, які спричиняють виникнення політичних ризиків. Охарактеризовано сучасні загрози, які впливають на світові політичні та економічні процеси. Приділяється увага загостренню україно-російських відносин, їх конфронтації з боку Російської Федерації в грудні 2021 року. Авторка акцентує увагу на управлінні політичними ризиками, пошуку шляхів їх мінімізації. Використовуючи напрацювання фахівців, практичний досвід та дослідження у цій галузі, визначено основні види політичних ризиків для бізнесу. Йдеться про діяльність та прийняття важливих рішень державними органами, окремими політичними діячами, широким колом осіб та організацій.

Виокремлено такі головні види політичних ризиків: геополітика; внутрішні конфлікти; закони, норми, політика; корупція; порушення суспільного договору; екстериторіальне охоплення; маніпулювання природними ресурсами; соціальний активізм; кіберзагрози; тероризм. До нових джерел політичних ризиків віднесено такі загрози: нове розміщення сил після закінчення холодної війни та здобутки технічної революції, політичні технології.

Ключові слова: політичний ризик, політичні технології, корупція, військова загроза, кіберзагроза, тероризм.

In the given article the author analyses different approaches to the definition of «political risk». It considers its role in the life of society, functions and consequences. Political risks are interpreted as trends that provoke a state of uncertainty in the political decision-making process and hinder the anticipation and planning of certain actions. Political risks arise in the space of political relations and affect the positions of other agents. The concept of «political risk» can refer to the actions/inaction of the government, which rapidly and unexpectedly changes the conditions of certain entities and negatively affects the state of various social and political groups.

The author systematised and supplemented various classifications of political risks. Following article considers methods and techniques for assessing political risks and predicts the consequences for socio-political processes and the economy. It also determines factors that cause political risks. The current threats that affect global political and economic processes are described. Attention is paid to the aggravation of Ukrainian-Russian relations, their confrontation by the Russian Federation in December 2021.

The author focuses on the management of political risks, finding ways to minimise them. Using the experience of specialists, practical experience and research in this field, the main types of political risks for business have been determined. The article states on activities and decision-making of governmental agencies, political individuals, a wide range of individuals and organisations.

The following main types of political risks are determined: geopolitics; internal conflicts; laws, norms, policies; corruption; breach of social contract; extraterritorial coverage; manipulation of natural resources; social activism; cyber threats; terrorism. New sources of political risks include the following threats: a new deployment of forces after the end of the Cold War and the achievements of the technological revolution, political technology.

Key words: political risk, political technologies, corruption, military threat, cyber threat, terrorism.

Політичні процеси апріорі містять елементи ризику, адже це складна система з багатьма елементами, відомими і невідомими чинниками впливу. Йдеться й про особливості політичних суб'єктів, прийняття ними політичних рішень, політична реальність з великою кількістю викликів тощо. У політичній площині всі процеси відбуваються динамічно: стабільність змінюється

нестабільністю, що створює ґрунт для виникнення політичного ризику. Сама природа політики як діяльності, що спрямована на отримання та збереження влади, а також узгодження інтересів між різними соціальними групами, робить її сферою ризиків.

Тому, приймаючи політичні рішення, важливо орієнтуватися у різновидах політичних ризиків, їх структурі, ймовірних наслідках. Отже, теоретико-методологічний аналіз політичного ризику є основою для побудови ефективної політичної діяльності, що й визначає актуальність теми статті.

Цікавість аналітиків до різних аспектів політичних ризиків спочатку була пов'язана переважно зі сферою економіки. Перші дослідження відомі з початку 50-х рр. ХХ ст. і стосувались, переважно, вивчення інвестиційного клімату деяких компаній і держав. Значний внесок у розробку теорії політичних ризиків зробили такі вчені, як М. Алле, В. Вестон, Е. Грем, Д. Канеман, Ч. Кеннеді, М. Ліч, Д. Стігліц, Д. Фрей, М. Харді, Дж. Шоуен та ін. Вони розглядали поняття «політичний ризик», його значення для розвитку як окремих сфер, так і суспільства в цілому, методи його дослідження.

В українській науці питання політичних ризиків вивчалось такими дослідниками, як Д. Демченко, С. Денисюк, О. Зубчик, А. Колодій, В. Кривошеїн, М. Михальченко, А. Моїсєєва, О. Рибак, Н. Ротар, О. Шкурко та інші. Вони аналізували сутність, природу, рівні й типи ризиків у певних сферах, удосконалювали методологію їх дослідження, особливості прояву політичних ризиків в українському суспільстві, їх вплив на імідж держави. При цьому проблематика політичних ризиків недостатньо вивчена як в українській науці, так і у світовій, адже важливими є їх синергетичний аналіз та прогнозування, систематизація уявлень про актуальні політичні ризики як в Україні, так і у світі, пошук способів їхнього врегулювання чи мінімізації.

Виходячи із вищевикладеного, **метою** роботи є дослідження природи ризиків у сфері політики, аналіз методів їх вивчення, специфіки та впливу на суспільно-політичні та економічні процеси.

Нині існує багато визначень поняття «політичний ризик». Різниця у тлумаченні пов'язана з визначенням суб'єктів політичних ризиків, джерел їх виникнення, рівнів прояву тощо. Однак, незважаючи на це, в основі політичного ризику завжди є аспект публічності дій. Часто у визначеннях цього поняття йдеться про ризики в політиці, які, зокрема, перешкоджають веденню міжнародного бізнесу в державі [1].

Інші тлумачення політичного ризику містять розуміння ймовірності певних фінансових втрат через вплив несприятливих політичних обставин і чинників у державі. Сучасні дослідження полі-

тичного ризику пов'язані з оцінюванням і вимірюванням його наслідків для інвестиційної привабливості конкретної держави, введення бізнесу тощо. В цьому контексті провідні експерти оцінюють кредитоспроможність країни, політичну стабільність, ставлення до іноземних інвестицій, рівень девальвації, темпи економічного зростання, платіжний баланс, витрати на заробітну плату, продуктивність праці, інфраструктуру, законодавство, відкритість інформації, політико-управлінську систему тощо.

Під політичним ризиком варто розуміти безперервну, кумулятивну, що динамічно розвивається, структуровану активність суб'єкта політики на різних екзистенційних рівнях соціальної системи у ситуації невизначеності, браку інформації для суб'єкта про політико-економічне середовище, в якому він веде діяльність [2, с. 59].

Політичний ризик можна трактувати як тенденції, що провокують стан невизначеності у процесі ухвалення політичних рішень та перешкоджають передбаченню і плануванню певних дій. Політичні ризики «виростають» з політичних відносин, тобто відносин із приводу влади, що лежать у просторі ухвалення політичних рішень і, як такі, впливають на позиції інших агентів. Поняття «політичний ризик» може стосуватись дій/бездіяльності уряду держави, що стрімко та неочікувано змінює умови діяльності певних суб'єктів та негативно впливає на стан різних соціальних і політичних груп.

Думки вчених щодо сутності політичних ризиків можна згрупувати так:

- можливе настання будь-якої політичної події (війна, революція, державний переворот, експропріація тощо) у своїй країні чи за її межами, що може призвести до втрати прибутку, або активів у міжнародних операціях;

- політичні або соціальні дії, які негативно позначаються на частині або більшості іноземних ділових операцій та інвестицій;

- один з елементів демократичного процесу, пов'язаний з оцінкою і вибором альтернатив, а також з практичним втіленням прийнятого рішення;

- це можливість виникнення збитків внаслідок проведеної державної політики. Ризик пов'язаний з можливими змінами курсу уряду;

- ризик майнових (фінансових) втрат у зв'язку зі зміною політичної системи, політичною нестабільністю тощо;

- один з елементів демократичного процесу, пов'язаний з оцінкою і вибором альтернатив, а також з реалізацією певного політичного рішення [3, с. 440].

Виходячи із різних тлумачень політичних ризиків, розглянемо їх класифікації. Так, за джерелами виникнення політичні ризики класифіку-

вали Ж. Торре, Ч. Кеннеді, за об'єктом впливу – Д. Некар, Ж. П. Ламберт, за ступенем стабільності політичної системи – В. Коплін, М. О'Лірі та інші.

Аналізуючи різні підходи, зазначимо, що виокремлюють такі види політичних ризиків:

- ризик націоналізації, експропріації без адекватної компенсації;
- ризик трансферу, пов'язаний з можливими обмеженнями на конвертування місцевої валюти;
- ризик розриву контракту завдяки діям влади певної держави, де знаходиться компанія-контрагент;
- ризик військових дій та громадянських заворушень.

За об'єктом можна виділити ризик як в окремій країні, в регіоні, так і міжнародний. За рівнем розповсюдження існують мікроризик та макроризик. За напрямком, або сферою прояву, вони поділяються на політичні, економічні та соціокультурні [4, с. 93].

Слушно пропонує О. Зубчик поділити політичні ризики за джерелами виникнення на: легально-урядові (внутрішні), пов'язані з діяльністю урядових структур та екстра-легальні (зовнішні), обумовлені політичними процесами, які не контролюються урядом. За ступенем стабільності політичної системи політичні ризики є: а) високої ймовірності; б) середньої ймовірності; в) низької ймовірності. Для визначення ризику враховується стабільність режиму, безвладдя, обмеження інвестицій, відношення до приватної власності, наявність політичних конфліктів, криз, обмеження на зовнішню торгівлю, ставлення політичних сил до цих факторів, вплив на них, їх пріоритетність тощо [4, с. 94].

Безумовно, що політичний ризик для конкретної держави залежить від багатьох чинників, зокрема, її стратегічної мети. Певні події чи дії уряду можуть бути несуттєвими, або навпаки катастрофічними для держави. Цей ризик є значним в тих державах, які знаходяться у стадії глибоких інституційних змін, в яких нестабільні соціально-економічна і політична ситуації, де недосконале законодавство, несформований високий рівень політичної культури [5, с. 35].

Звичайно, політичний ризик може спричинити нестабільність, що визначається політичними, соціальними та економічними факторами, зокрема, наявністю зовнішніх загроз державній і суспільній безпеці; поляризованістю політичного поля; високим рівнем «особистісного фактору» у процесі ухвалення рішень; підготовкою рішень у закритий спосіб в інтересах учасників ухвалення рішень; недостатньою відкритістю процесу ухвалення рішень; недостатніми визнанням і слідуванням процедурам; слабкою прогнозованістю рішень, втручанням уряду у справи корпорацій; високим рівнем корупції;

злиттям бізнесу і політики; можливістю використовувати владний ресурс у корпоративних інтересах; високим ступенем залежності судової системи від зовнішніх впливів, правовий нігілізм тощо [6].

Аналізуючи перераховані фактори, зрозуміло, що вони потребують аналізу та прогнозування щодо наслідків для політичної системи. Політичні ризики оцінюють різними методиками. Над цим питанням почали активно працювати ще у 70-ті рр. ХХ ст. (Ж. Торре, Ч. Кеннеді, Д. Некар, Ж. П. Ламберт, В. Коплін, М. О'Лірі та інші). У результаті політична наука отримала різні моделі аналізу політичних ризиків. Оцінки політичного ризику можуть мати як об'єктивний (кількісний), так і суб'єктивний (якісний) характер. У ХІХ ст. переважали такі методи дослідження політичного ризику, як спостереження й аналіз документів. Наприклад, серед експертів поширеним методом був метод «старих знайомств», коли оцінки давалися на основі збору інформації через знайомих учених, громадських діячів, політиків. Однак суб'єктивне оцінювання часто не відображало всю суть і наслідки ризику.

Кількісні показники визначають можливість індексувати країни по відношенню до інших за певними критеріями, або оцінювати максимальні втрати. Існують такі типи кількісних показників політичних ризиків:

1. Статистичний – ґрунтується на історичних кореляціях між вимірюваними змінними і наступною втратою через політичні ризики.

2. Поведінковий – визначається за соціально-політичною поведінковою теорією, яка враховує фактор, що призводить до втрат.

Відомою є модель «Копліна-О'Лірі», що ґрунтується на рівнянні множинної регресії: $NCT = a + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n$, де NCT – показник нестабільності внутрішньополітичної ситуації у конкретній країні, $X_1 \dots X_n$ – показники соціального, економічного, політичного становища країни, які безпосередньо впливають на її стабільність, a – вільний член, оцінюваний за статистичними даними, $a_1 \dots a_n$ – параметри, які оцінюються за статистичними даними. Для оцінки політичного ризику використовуються такі критерії, як стабільність режиму, безвладдя, обмеження інвестицій і обмеження на зовнішню торгівлю, чисельність політичних переворотів [4].

Стосовно кожного фактора оцінюється позиція політичних сил: позитивна (+), негативна (-) і нейтральна (0). Поряд з позиціями оцінюється послідовність дій кожної політичної сили щодо зазначеного фактора, тобто наявність єдності політичної позиції стосовно розглянутого фактора. Експерти також запропонували враховувати наявність ресурсів у політичних сил для впливу на досліджуваний фактор. Крім того, враховувалась

оцінка пріоритетності конкретного фактору, який розглядала політична сила.

Крім моделі «Копліна-О'Лірі», одним з якісних методів оцінки політичного ризику є визначення індексу навколишнього бізнес середовища (Business Environmental Risk Index (BERI)). Ця методика дозволяє оцінити значимість кожного фактора політичного ризику й оцінку цього фактора експертами за 4-бальною шкалою (4 – найвища оцінка, 0 – найнижча) [7].

Аналізуючи політичні ризики в Україні, зауважимо, що вони мають певну специфіку. Йдеться про зовнішні загрози національній безпеці, політичні традиції, стан розвиненості демократичних інститутів та переломний момент розвитку суспільства, значну роль особистісного фактору у прийнятті важливих політичних рішень, що потрібно враховувати при оцінці політичного ризику.

Розглянемо, наприклад, зовнішню загрозу з боку Російської Федерації як чинник політичного ризику для українського суспільства. Станом на початок грудня 2021 р. Росія обстрілювала Україну та блокувала роботу спеціальної моніторингової місії ОБСЄ на Донбасі. Західні політики вважають, що Росія готується до вторгнення. Дипломат, експерт Центру оборонних стратегій України О. Хара, вважає, що ймовірність вторгнення – це загроза з боку Росії, в першу чергу, для Заходу. Вторгнення почалося фактично у березні-квітні 2014 року, і є території України, які нині окуповані та незаконно анексовані. Тому можна говорити про явну присутність, широкомасштабні дії, спрямовані не просто на захоплення території або її легітимізацію через проксі-сили, як це сталося в Донецьку та Луганську. А є бажання В. Путіна підпорядковувати територію України [8].

Нині Російська Федерація продемонструвала, що це не громадянський конфлікт на території України (як зазначалось агресором, починаючи з 2014 р.) тому, що дуже дивно виглядає, як донецькі шахтарі та комбайнери воюють за те, щоб НАТО не наблизилось до кордонів Росії. А це, звісно, нонсенс. У відповідь на агресію Росії, США можуть запровадити «жорсткі економічні санкції» та збільшити кількість своїх військових у Європі у разі вторгнення російських військ в Україну.

Погоджуюсь з думкою О. Краутера, що В. Путін знає про неможливість перемоги у відкритому військовому протистоянні із Заходом, тому він діє у «сірій зоні», що не підпадає під поняття «збройне вторгнення». Він буде продовжувати руйнувати основи міжнародного порядку, вести кампанію дезінформації, проводити кібероперації. Парашутистів та бомбардувальників задіюють у цих військових маневрах, щоб залякати людей. В. Путін хоче, щоб Захід його боявся, однак повагу з боку Європи заслужити він не може, тому вважає за краще викликати в неї страх.

Стосовно теоретично можливої війни між Росією та Україною, то ризики і втрати значно перевищують переваги, які очікує агресор. Війна загрожує значними втратами людей, ризиками для економіки, для політичної стабільності та зовнішньої політики обох держав, зменшенням інвестицій як для України, так і для Росії. Лише військово-промисловий комплекс знову нарощуватиме виробництво, але це тема іншого дослідження.

Якщо аналізувати вплив кожного політичного рішення з точки зору ризику, то його вагомість може бути незначною. Крім того, прорахувати всі можливі політичні ризики, ймовірність їх реалізації досить складно. Однак практика свідчить, що з багатьох малоімовірних подій може утворитись політична загроза. Отже, відбувається формування кумулятивного політичного ризику.

Поєднання різних чинників і загроз спричинили низку ризиків. Так, після холодної війни відбулись політичні потрясіння, які вплинули на глобальні політику і економіку.

1. Теракт 11 вересня 2001 р., який показав, що для США є реальні загрози як від суперників їх масштабів, так і від інших суб'єктів.

2. Глобальна фінансова криза 2008 р. стала іншим шоком, змусивши державу активно втручатися в економіку, запроваджувати заходи жорсткої економіки та нові стандарти роботи. Люди зрозуміли, що їхній особистий добробут пов'язаний зі світовою економікою, що призвело до піднесення популістських настроїв.

3. Арабська весна і наступні заворушення по всьому Близькому Сходу стали випробуваннями і для бізнесу, і для влади, поставивши під сумнів життєздатність низки держав.

4. Наслідки міграційної кризи в Європі можуть виявитись довгостроковими та породити переконання, що Євросоюз не здатний захистити свої кордони та громадян від загроз із Близького Сходу.

5. Наявність «конфліктних наддержав». Уряди КНР і Росії стали менш поступливими, і в результаті спалахнули довгострокові територіальні конфлікти – в Україні та Східно- та Південно-Китайському морях [9].

Хоча, самі по собі, політичні ризики різноманітні та складні, але робота з ними зрозуміла – потрібно правильно побудувати захист, або мінімізувати наслідки від них. Існуючі напрацювання, а також досвід та дослідження у цій галузі допомогли виявити основні види політичних ризиків для бізнесу, причому не лише через діяльність державних органів та окремих політиків, але й широкого кола осіб та організацій.

Нині такими головними видами політичних ризиків є: геополітика; внутрішні конфлікти; закони, норми, політика; корупція; порушення суспільного договору; екстериторіальне охо-

плення; маніпулювання природними ресурсами; соціальний активізм; кіберзагрози; тероризм. Крім того, до нових джерел політичних ризиків треба віднести такі загрози: нове розміщення сил після закінчення холодної війни та здобутки технічної революції.

Отже, теоретико-методологічний аналіз політичних ризиків надав можливість систематизувати та доповнити класифікації, методики їх оцінювання та запропонувати власне визначення чинників появи сучасних політичних ризиків та шляхи мінімізації їх впливу на суспільно-політичне життя, економіку тощо.

Для попередження виникнення політичних ризиків, важливо усвідомити наявність загроз

і політичних ризиків, або чинників, які їх спричиняють; проаналізувати; пом'якшити вплив та адекватно реагувати на ризики. Оцінюють політичні ризики найчастіше, насамперед, на стадії прийняття рішень. Однак важливо прогнозувати ймовірність виникнення політичних ризиків. Останнім часом застосовуються методики, які розглядалися у статті, при управлінні ризиком. Йдеться про необхідність впливу на розвиток подій таким чином, щоб не допускати створення критичних ситуацій, пов'язаних з надмірним політичним ризиком.

Потребує подальших досліджень управління політичними ризиками, особливо на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Leitner J. Political Risks in Post-Soviet Markets. A *Theoretical Approach*. URL : http://ffhoarep.fh-ooe.at/bitstream/123456789/598/1/105_348_Leitner_FullPaper_en_Final.pdf (дата звернення: 28.12.2021)
2. Денисюк С. Г., Бобрук А. М. Сучасна світова політика: аналіз ресурсів впливу. *Політичне життя: науковий журнал*. Вінниця: Донецький національний університет, 2016. № 2. С. 58-62.
3. Денисюк С. Г. Політичний ризик як чинник трансформації українського суспільства. *Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич*. Київ : «Видавництво «Гілея», 2015. Вип. 96 (5). С. 439-442.
4. Зубчик О. Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства. *Політичний менеджмент*. № 4. 2011. С. 92-104.
5. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
6. Михальченко М. Політичні ризики в сучасній Україні: виклики й відповіді. *Політичний менеджмент*. Київ. № 3 (24), 2007.
7. Рибак О. Концептуалізація політичної ризикології. Панорама соціологічних студій. Рівне: РДГУ, 2012. – Вип. 9. – С. 40 – 48.
8. Ромалийская И. Кремль теряет главный инструмент войны против Украины. Дипломат – о вероятности вторжения. Настоящее время. 3.12.2021. URL: <https://www.currenttime.tv/a/gotovit-li-rossiya-vtorzhenie-v-ukrainu/31591195.html> (дата звернення: 26.12.2021)
9. Райс К., Зигарт Э. Управление политическими рисками в XXI веке. *Harvard Business Review*. 18 июня 2018. URL: <https://hbr-biznes-i-obshchestvo/fenomeny/771146> (дата звернення: 25.12.2021)